

**БЪЛГАРСКА
СТОПАНСКА
КАМАРА**

В ПОДКРЕПА НА БЪЛГАРСКИЯ БИЗНЕС ОТ 1980 г.

2021 г. ПРЕЗ ПОГЛЕДА НА БИЗНЕСА

СЪДЪРЖАНИЕ

ОБЩА МАКРОИКОНОМИЧЕСКА ОЦЕНКА НА 2021 Г.	4
ОСНОВНИ БАРИЕРИ ПРЕД БИЗНЕСА 2011-2021 Г.	5
СЪСТОЯНИЕ НА ПРЕДПРИЯТИЯТА ПРЕЗ 2021 Г.	7
ОБЩЕСТВЕНИ ПОРЪЧКИ	8
БЪЛГАРИЯ И ЕС	9
БИЗНЕСЪТ И COVID-19	11
ЕНЕРГЕТИКА	14
ОЧАКВАНИЯ ЗА 2022 Г.	16
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	18

На 13 декември 2021 г., БСК представи резултатите от традиционното си онлайн-допитване до членовете на Камарата, проведено в периода 8 ноември – 8 декември 2021 г. сред 817 микро-, малки, средни и големи предприятия от цялата страна и от всички сектори на икономиката.

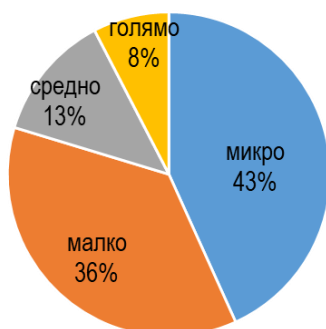
Проучването се осъществява за 17-та поредна година, а целта е да се изследва състоянието на бизнеса в настоящите макроикономически условия. Основните теми са свързани с отражението на политическите процеси в международен и национален план върху бизнеса в България, както и с бизнес планирането за следващата календарна година. Тази година специален акцент е поставен върху отражението на коронакризата върху бизнеса.

80% от анкетираните предприятия са микро- и малки (с до 50 заети), 12% са средни (с 50 до 250 заети), а 8% са големи (с над 250 заети).

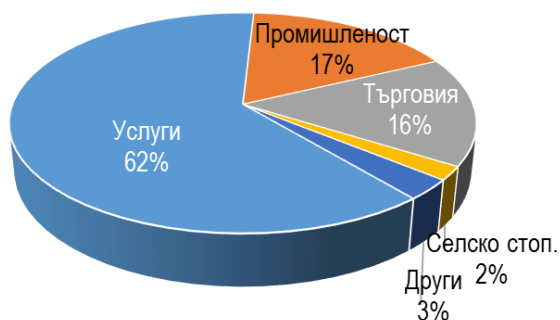
62% от участниците в анкетата представляват предприятия от сектор „Услуги“, 17% - от сектор „Промисленост“ (вкл. преработваща и добивна промишленост, и строителство), 16% - от сектор „Търговия“, 2% - „Селско стопанство“, други дейности (вкл. образование, култура, здравеопазване) – 3%.

27% от анкетираните предприятия оперират в Югозападния регион за планиране, 17% - в Североизточен, 13% - в Северен централен, 13% - в Южен централен, 7% - в Северозападен, 6% - в Югоизточен. 17% оперират на територията на цялата страна.

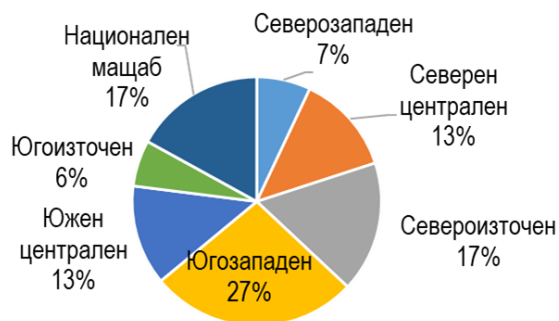
Вашето предприятие е:

В кой ик. сектор оперирате?

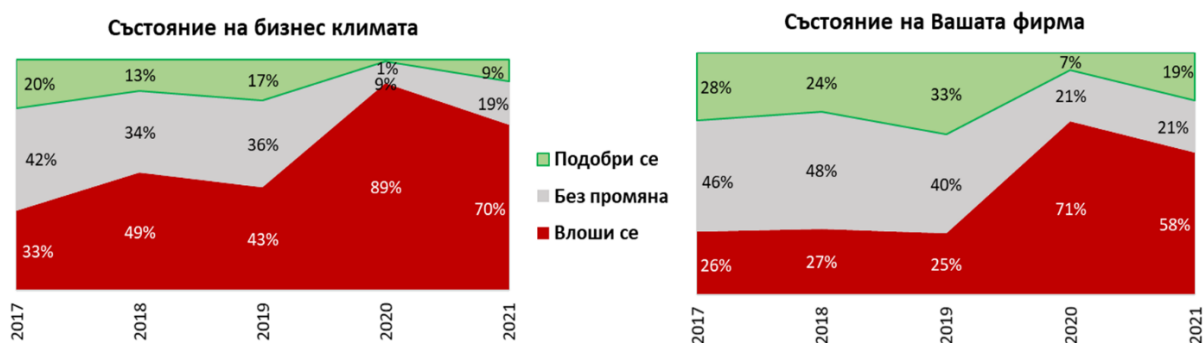
**В кой регион за планиране работи
Вашето предприятие?**

ОБЩА МАКРОИКОНОМИЧЕСКА ОЦЕНКА НА 2021 Г.

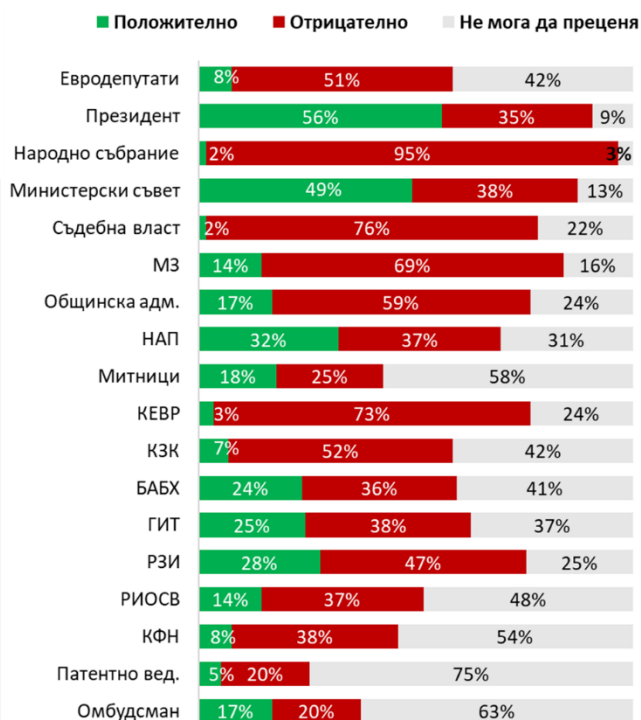
През 2021 г. продължава негативната тенденция, започнала през 2020 г. и провокирана от ковид-кризата. Участниците в анкетата дават преобладаващо негативна оценка и на състоянието на бизнес климата, и на състоянието на собствените им фирми. Подобряване на бизнес климата виждат едва 9% от анкетираните, а подобряване на състоянието на компаниите отчитат 19% от участниците в проучването. Спрямо предходната година има лек оптимизъм в оценките, но ефектите от кризата са все още силно видими.

Как се измени спрямо предходната година състоянието на:

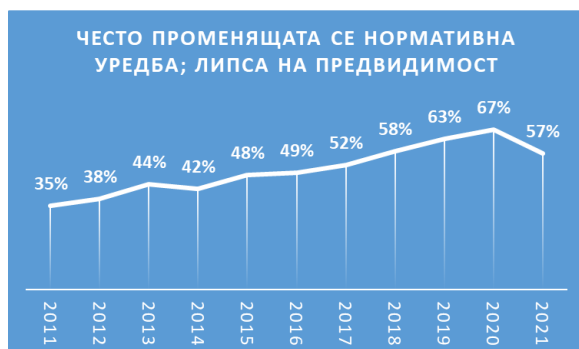
Отчетлив негативизъм има и при **оценката на институциите**. Лидери по одобрение са Президентът (56%) и двете служебни правителства (49%), следвани от данъчната администрация (32%), РЗИ (28%) и ГИТ (25%). Прави впечатление сериозният ръст на одобрение към правителството спрямо предходната година. С най-ниско доверие традиционно се ползват Народното събрание и Съдебната власт, които събират едва по 2% одобрение. На трето място по неодобрение е КЕВР (3%) – факт, който е свързан с драстичното увеличение на енергийните цени и неспособността на държавния регулатор да успокои пазара. Сред най-неодобряваните институции се нарежда и Министерството на здравеопазването, чиято водеща роля при управлението на ковид-кризата пряко се отразява върху дейността на икономическите оператори.

Оценка на институциите

ОСНОВНИ БАРИЕРИ ПРЕД БИЗНЕСА 2011-2021 Г.

Липсата на оборотен капитал (79%), бюрокрацията и регулаторната тежест, административният натиск и липсата на електронно правителство (73%), както и често променящата се нормативна уредба (57%) са **най-големите пречки пред бизнеса** и през настоящата година. Въпреки ковид-пандемията, проблем продължава да бъде и липсата на квалифицирана работна ръка (67%), макар да е налице намаление на този дефицит спрямо предходните (преди 2020 г.) години, в някои от които той надхвърляше 80%.

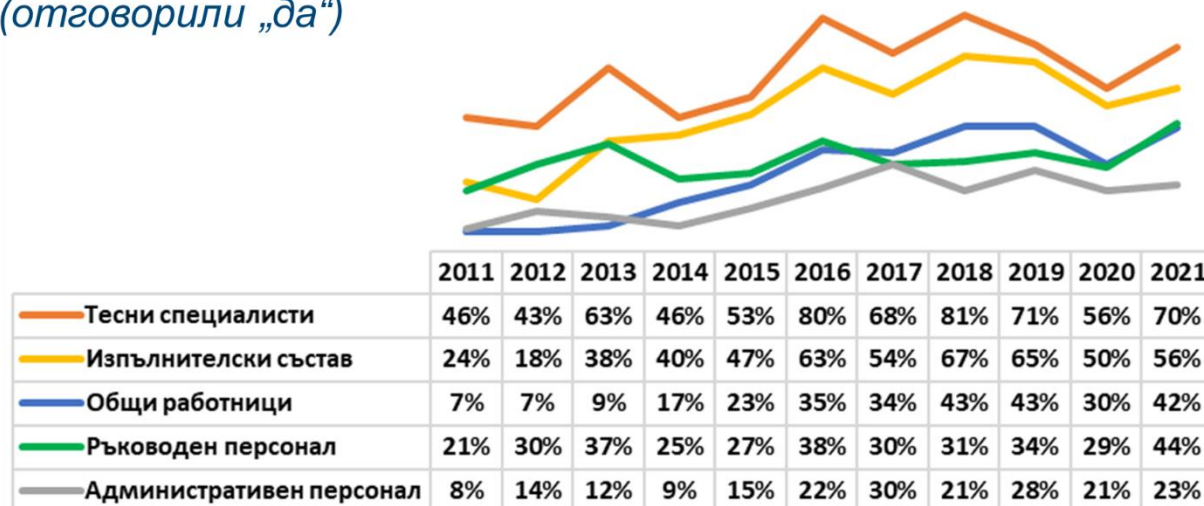

Сивата икономика, нелегалният внос и нелоялната конкуренция представляват проблем за 44% от бизнеса, 52% посочват като пречка бавното и неефективно правораздаване, а всеки пети е недоволен от лоша инфраструктура. Корупцията, според оценката на анкетиранияте, се задържа на високо ниво, макар да се отчита лек спад спрямо 2020 г.

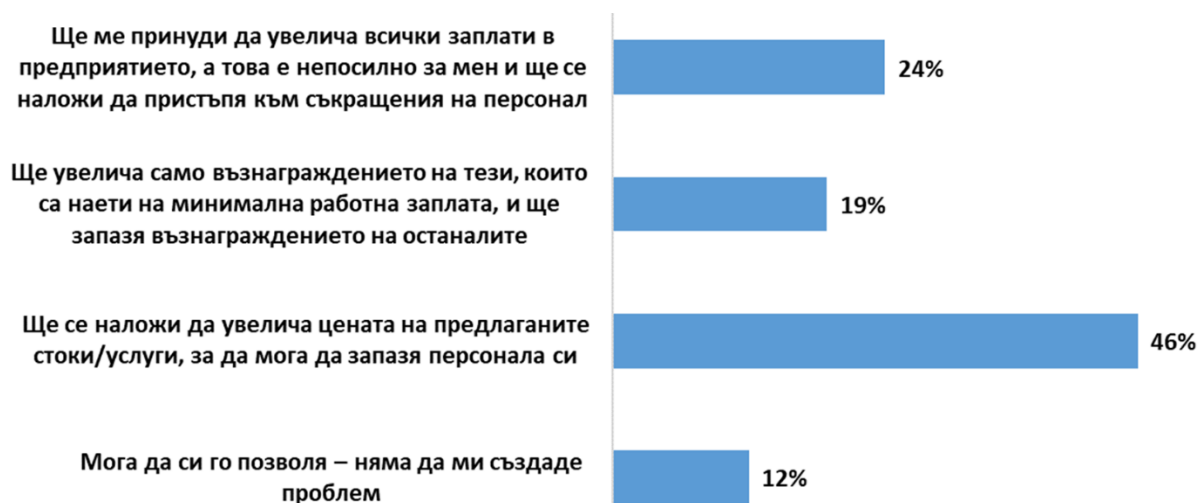
По отношение на работната ръка, след моментния спад през миналата година, през 2021 г. тенденцията отново е към ръст на търсенето най-вече на тесни специалисти и изпълнителски състав, и в по-малка степен на административен персонал.

Страдате ли от недостиг на работна ръка? (отговорили „да“)

Плановите за увеличение на минималната работна заплата могат да предизвикат значителен инфлационен натиск – почти половината анкетирани заявяват, че ще калкулират този допълнителен разход към цените на стоките и услугите. За всеки четвърти работодател ръстът на МРЗ означава ръст на всички възнаграждения в компанията, което е непосилно бреме в условията на криза и, в крайна сметка, ще доведе до съкращения на персонал. Всеки пети работодател пък смята да излезе от ситуацията чрез увеличение на възнагражденията само на наетите на МРЗ. Едва 12% от анкетираните не се притесняват от ръста на МРЗ.

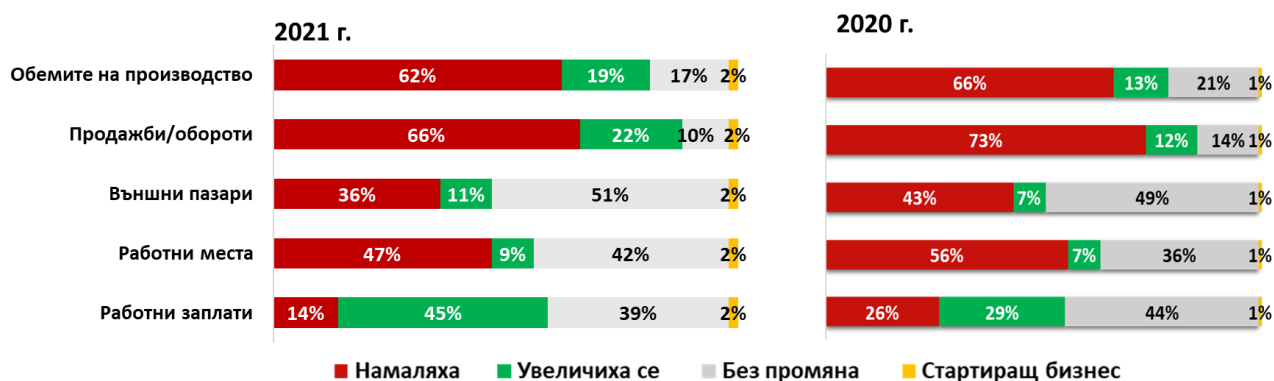
Как би ви се отразило увеличението на МРЗ?

СЪСТОЯНИЕ НА ПРЕДПРИЯТИЯТА ПРЕЗ 2021 Г.

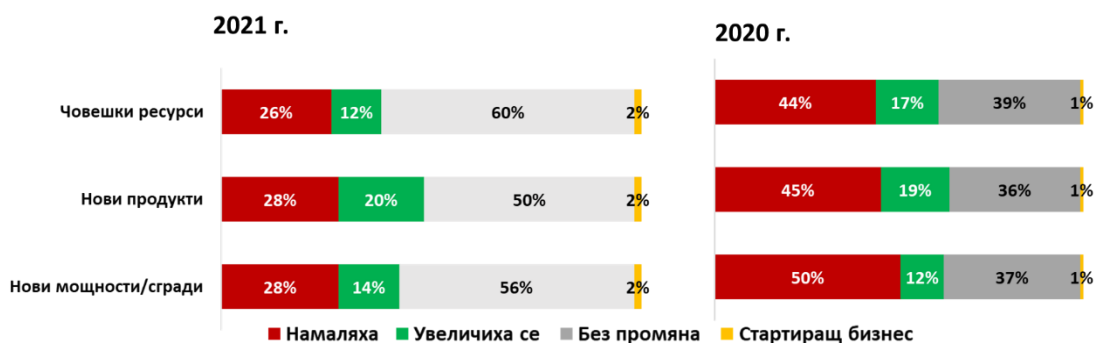
Ковид-кризата се отрази сериозно върху **показателите на фирмите**, като всички те бележат драстични спадове спрямо предкризисната 2019 година, вкл. обемите на производство намаляват в 60% от компаниите, продажбите/оборотите – за 66% от тях, външните пазари – за 36%, работните места – в 47%. Най-малко засегнати са заплатите, които намаляват едва в 14% от фирмите, но в почти половината компании е налице ръст, вероятно дължащ се на увеличението на МРЗ. Спрямо 2020 г. е налице леко подобрение на всички тези показатели, но въпреки това картината продължава да е силно притеснителна.

Как се промениха показателите на фирмата Ви?

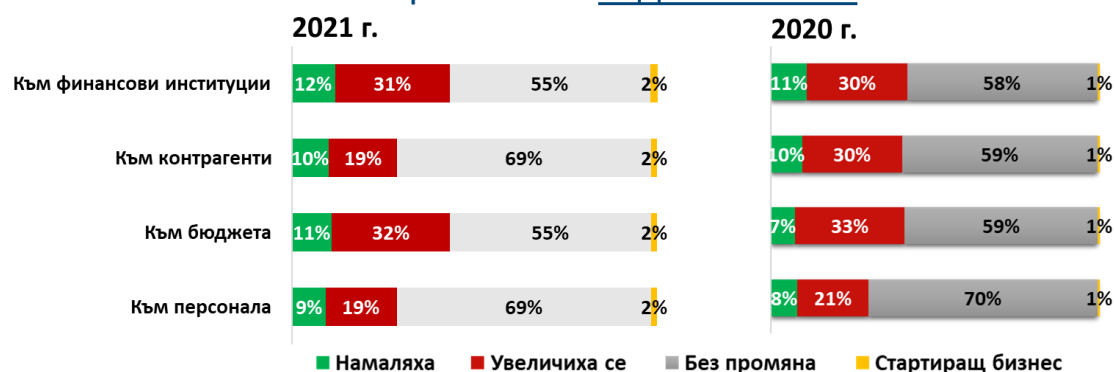
Спад се отчита и по отношение на **инвестициите**, вкл. в човешки ресурси, нови продукти и нови мощности, но и тук подобрението спрямо 2020 г. е видимо, особено в частта за новите продукти и сгради/мощности.

Как се промениха инвестициите Ви в:

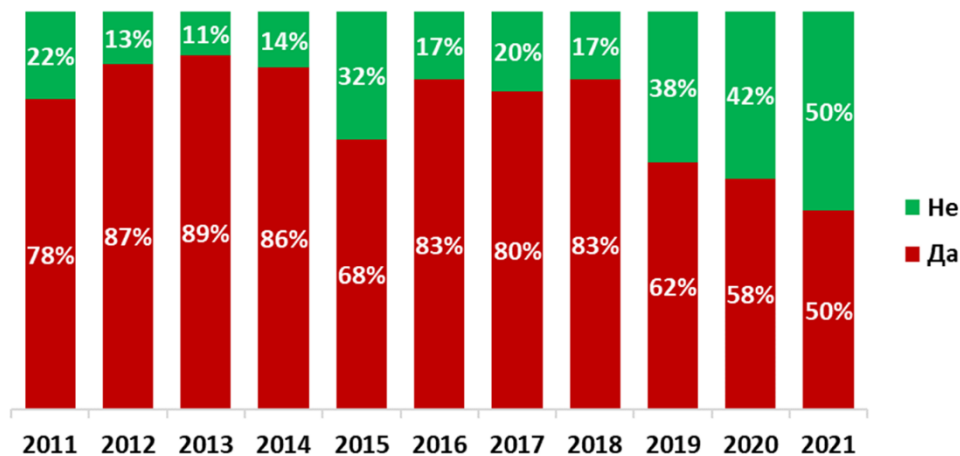
Успоредно с това, нарастват **задълженията** към финансови институции (31%), към контрагенти (също 19%), към бюджета (32%) и към персонала (19%). Все пак трябва да се отбележи, че ръстът на задълженията към контрагенти и персонал е по-малък в сравнение с тези към финансовите институции и бюджета.

Как се промениха задълженията Ви към:

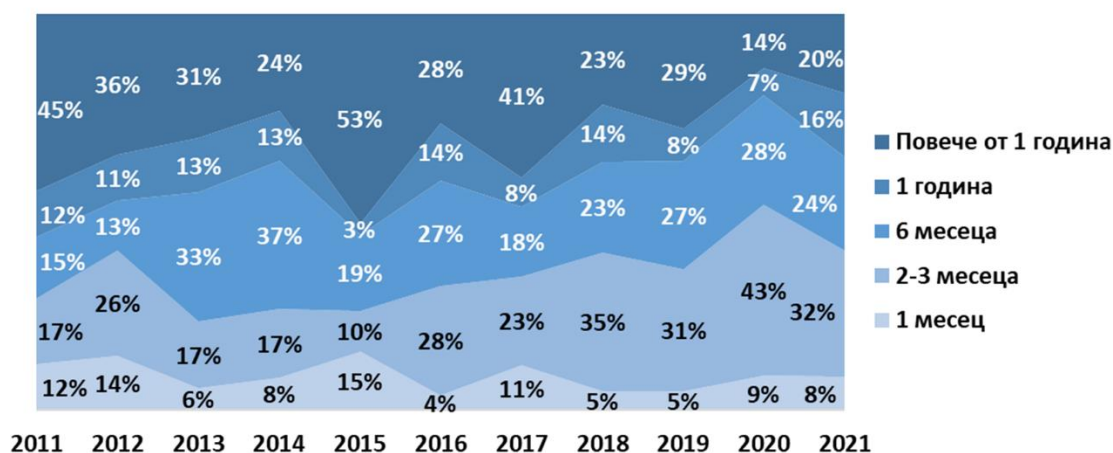

На този фон, намаляват случаите на просрочени несъбрани вземания от контрагенти, които бележат най-голям спад за последните 10 години. Предполагемата причина за това е въведената по-строга финансова дисциплина в условията на криза. Намаляват и периодите на просрочие, като в преобладаващата си част (32%) те са до 2-3 месеца.

Имате ли просрочени несъбрани вземания от контрагенти?

Какъв е средният период на просрочие?*

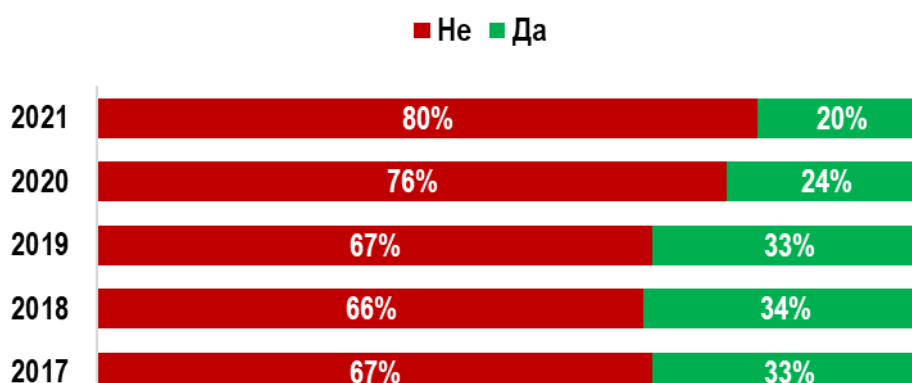

* Само отговорилите, че имат просрочени вземания

ОБЩЕСТВЕНИ ПОРЪЧКИ

През последните две години интересът към участие в конкурси по **обществени поръчки** намалява спрямо предходните периоди.

Участвали ли сте в конкурси по ЗОП?

Трябва да се отбележи намаляването на некоректните/незаконни практики в сферата на обществените поръчки, най-вече сериозният спад на необоснованите обжалвания и подмяната на подизпълнители. Вероятно част от ефекта се дължи на по-сериозното използване на ЦАИС ЕОП и задължението за електронно подаване на документите. Запазва се високият процент тенденциозно поставени условия (устройващи конкретен изпълнител), изискванията за предоставяне на данни, известни на възложителите и необективното оценяване на офертите. През 2021 г. сериозно се увеличава процентът на забавени разплащания от страна на възложителите.

Некоректни/незаконни практики, на които са попадали участвалите в конкурси по ЗОП през съответната година:

БЪЛГАРИЯ И ЕС

През последната година сред водещите икономически теми бяха Европейският зелен пакт, както и приемането на Националния план за възстановяване и устойчивост. Затова решихме да проверим каква част от бизнеса е наясно с тези два механизма.

Над половината от участниците в проучването изобщо не са запознати с тях, а частични познания имат около 36%. Едва 7% от бизнеса е напълно наясно с предвидените мерки и политики в НПВУ и ЕЗП. Това предопределя и високия процент участници, които не могат да преценят доколко и как НПВУ и ЕЗП биха се отразили на техните компании.

Между 14 и 19% от анкетираните не очакват никакво отражение върху дейността им, а 15-17% виждат своето място сред проектите по НПВУ или сред политиките по ЕЗП.

Запознати ли сте с:

■ Да, напълно ■ Да, частично ■ Не съм запознат

Нац. план за възстановяване и устойчивост

Европейски зелен пакт

Смятате ли, че някои от проектите в НПВУ би могъл да подкрепи Вашата компания?

Как Европейският зелен пакт би се отразил на дейността Ви?

Около половината от анкетиранияте са ползвали възможностите за финансиране чрез оперативните програми. Над половината от тях са се сблъскали с тежки бюрократични процедури по кандидатстване и отчитане на проектите, а 18% са имали затруднения да осигурят ресурс за финансовото си съучастие. Една-четвърт от участниците в проучването не са се сблъскали с пречки.

Ако сте ползвали възможностите за финансиране по оперативните програми, с какви пречки сте се сблъскали?

Затрудни ме осигуряването на ресурс за финансово съучастие от моя страна

18%

Тежки бюрократични процедури по кандидатстване и отчитане на проекта

57%

Не съм се сблъскал с пречки

25%

Ползвали ли сте възможностите за финансиране по оперативните програми?

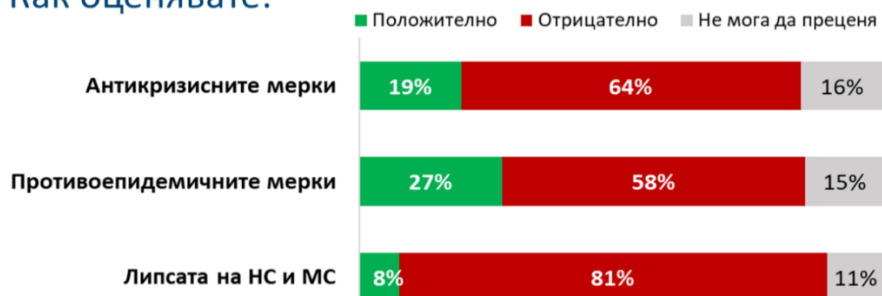
Как би Ви се отразило, ако 2022 г. е нулева за кандидатстване по еврофондовете?

65% от участниците в проучването не се притесняват от евентуална нулева година за кандидатстване с европроекти, тъй като това не е основният финансов източник, на който разчитат. За други 20% подобна вероятност би провалила част от инвестиционните им планове, но ще потърсят друг източник за финансиране, докато за 15% би се отразило тежко, тъй като това е основният източник за финансиране на дейността им.

Антикризисните и противоепидемични мерки получават много ниска оценка – 19% от анкетираните одобряват икономическите мерки, а 27% подкрепят противоепидемичните. Резултатът е почти идентичен с този от 2020 г., когато процентите са били, съответно – 19 и 28. В огромното си мнозинство участниците в анкетата не одобряват предприетите мерки. Силно негативно е оценена и липсата на редовно правителство и действащ парламент.

Как оценявате:

В резултат от **ковид-пандемията**, 44% от анкетираните са били принудени да се откажат от инвестиционните си намерения, както и да пристъпят към оптимизация на разходите, а 41% са прекратили работа за определен период. По отношение на персонала предприетите действия са в няколко направления – 33% от фирмите (основно в сферата на хотелиерството, ресторантьорството и турагентството) са пристъпили към съкращения, 27% са въвели частична или пълна дистанционна работа, а 47% са ползвали възможностите за платен или неплатен отпуск на служителите.

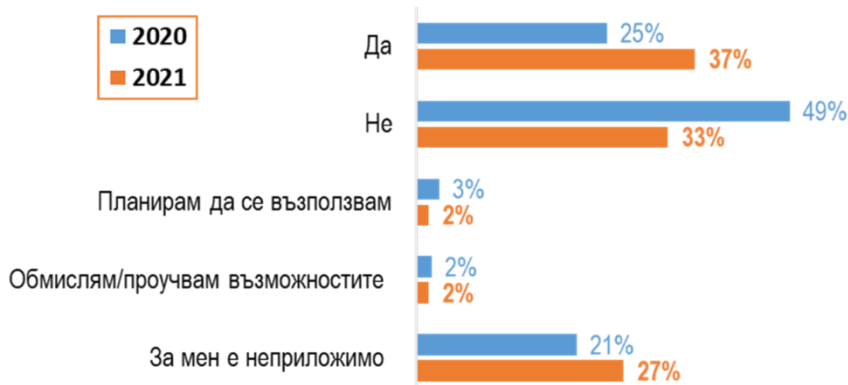
В условията на пандемия бизнесът потърси нови начини да се съхрани, вкл. чрез стартиране или развитие на онлайн продажби (19%), както и трансформация на производството към нови продукти и/или пазари (14%).

Инвестиции с цел спазване на противоепидемичните наредби са направили 28% от предприятията. Едва 3% са увеличили екипите си с нови назначения. Показателно е, че предприятията отново са показали способността си за адаптиране спрямо враждебните условия за извършване на бизнес. През 2021 г. (в сравнение с 2020 г.) по-малка част от анкетираните са променили плановете си, вероятно и поради това, че основните промени/инвестиции са били извършени през предходната година.

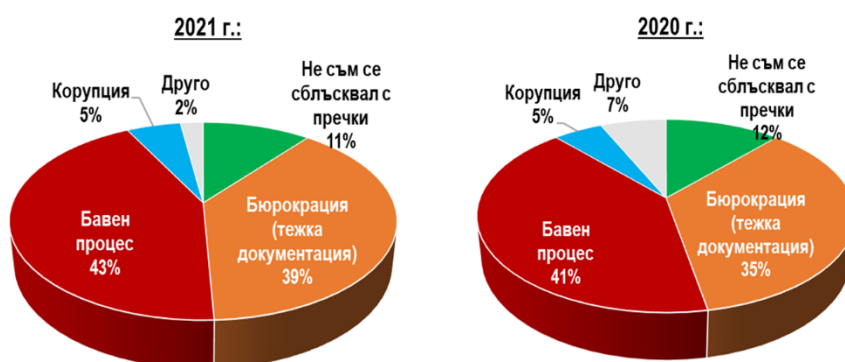
Какви действия предприехте във връзка с COVID-19?

Възползвахте ли се от антикризисните мерки в подкрепа на бизнеса

Ако сте ползвали някоя от антикризисните мерки, с какви пречки се сблъскахте?

През настоящата година всеки трети предприемач се е възползвал от антикризисните мерки в подкрепа на бизнеса, което е с 12% пункта повече от миналата година. Заедно с това, нараства процентът на фирмите, за които мерките са неприложими.

43% от ползвалите антикризисни мерки се оплакват от бавния процес, а 39% - от бюрокрацията и тежка документация. 11% не са се сблъскали с пречки при получаването на помощта. Резултатът почти напълно се припокрива с миналогодишния.

Липсата на ликвидност в условията на криза е основната причина анкетираните да **очакват подкрепа** в посока запазване на персонала чрез поемане на част от възнагражденията му (58%) и безвъзмездна финансова помощ (49%), както и намаляване или отлагане на държавни (53%) и общински (35%) плащания, вкл. данъци, такси и наеми. Бизнесът очаква подкрепа от държавата и за нисколихвени кредити (24%) и за отлагане на плащанията по съществуващи кредити (24%). Прави впечатление, че почти наполовина намаляват желаящите да ползват мерки, насочени към модернизация и технологично обновление – 15% през 2021 г. при 28% през 2020 г. Едва 5% от анкетираните декларират, че не се нуждаят от държавна подкрепа.

Какъв вид подкрепа от държавата е подходяща за Вашия бизнес във връзка с преодоляване на последиците от епидемията COVID-19?

Увеличеният брой **заразени и/или карантинирани работници** води до чувствително натоварване върху останалите служители – така смятат 41% от анкетираните работодатели, а 14% от тях изпитват затруднения и забава при изпълнение на възложени поръчки и сключени договори, поради липсата на работници, което също така е причина за намалени обороти/приходи. 37% от участниците в анкетата посочват, че отсъстващите работници не са повече от всяка друга година, а 8% декларират, че назначават допълнително работници.

Как се отразява увеличеният брой заразени и карантинирани работници върху дейността на Вашата фирма?

Бизнесът е силно разколебан в оценката си за „**Зелените сертификати**“ и прилагането им във вътрешностопанската дейност. Приблизително равен брой участници в анкетата смятат, че „мярката е неправилна“, че е „правилна, но закъсняла“, или че е „правилна, но приложена по неправилен начин“. Едва 2% одобряват напълно мярката. Все пак, преобладаващата част от анкетираните (64%) дават негативна оценка на „Зелените сертификати“, а по-скоро положително настроени са 32%. 4% се затрудняват да преценят ефективността и правилността на мярката.

56% от участниците в проучването споделят, че въвеждането на Зелените сертификати се е отразило негативно върху дейността им, вкл. са намалели клиентите и поръчките, създали са се проблеми с работната ръка. На 41% от анкетираните мярката не се е отразила по никакъв начин и осъществяват бизнес, както обикновено, с обичайния си капацитет. Едва 3% от анкетираните усещат полза от мярката, тъй като това е дало възможност да работят без ограничения, вкл. отчитат увеличен брой на клиентите и поръчките.

Въвеждането на „зелени сертификати“, според Вас е:

Как се отрази въвеждането на „зелените сертификати“ върху Вашата дейност?

Предложихте ли стимули на работниците за получаване на „зелен сертификат“?

2% от анкетираните отчитат, че всичките им работници притежават сертификат и не се налагат допълнителни стимули.

Около 60% от работодателите не са въвели изискване за предоставяне на „зелен сертификат“ от работниците. Половината от въвелите подобно задължение, декларират, че нямат проблеми с работниците. По 23% от въвелите изискване за зелени сертификати са били принудени да пуснат в отпуск част от работниците си или изцяло да се лишат от тях, а 4% са преустановили дейност.

Ако сте въвели изискване към работниците си за предоставяне на „зелен сертификат“, как това се отрази върху взаимоотношенията Ви с тях?

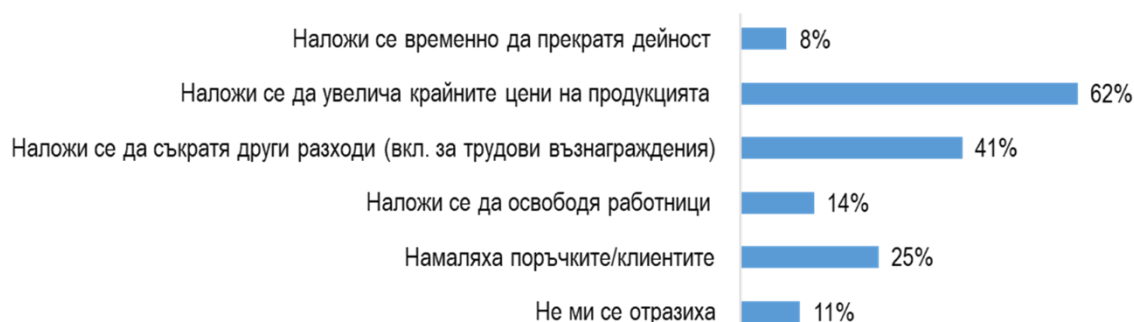
Въведохте ли изискване към работниците си за представяне на "зелен сертификат"?

ЕНЕРГЕТИКА

Само 11% от анкетираните не усещат отражението на високите енергийни ценови нива, докато за останалите 89% те създават сериозни проблеми, което ги принуждава да увеличават крайните цени на продукцията си (62%), да съкращават други разходи (41%) и персонал (14%), а всеки четвърти се оплаква от намаление на поръчките и клиентите.

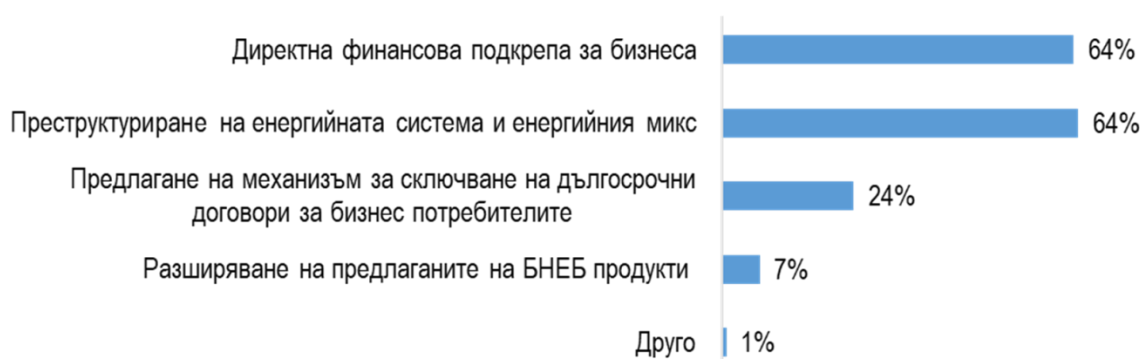
Как се отразиха високите енергийни цени върху Вашия бизнес?

Анкетираните са давали по повече от един отговор, затова сборът от процентите надхвърля 100

Директна финансова подкрепа и реструктуриране на енергийната система и енергийния микс са двете най-необходими според анкетирания мерки от страна на държавата, които да служат като противодействие на растящите енергийни цени. Сред належащите мерки е и въвеждането на механизъм за сключване на дългосрочни договори за бизнес потребителите.

Какви мерки от страна на държавата очаквате като противодействие на растящите енергийни цени?

Друго:

- Огравичаване на износа на ел.енергия
- Кадрови промени в държавните ен.дружества

Анкетиранияте са давали по повече от един отговор, затова сборът от процентите надхвърля 100

Високите енергийни цени принуждават бизнеса да търси начини за повишаване на енергийната ефективност на компаниите. 11% от анкетиранияте вече са инвестирали в тази посока, но една трета от участниците в проучването не си поставят подобни приоритети. Преобладаващата част (27%) от възнамеряващите да инвестират в енергийна ефективност планира изграждане на енергийни източници за собствени нужди, а всеки четвърти анкетираният планира обновяване или подмяна на използваните технологии. Към оптимизация на производствените процеси са се насочили 15% от участниците в проучването, а обновяване на сградния фонд и автомобилния парк обмислят, съответно – 13 и 11% от анкетиранияте. За 14% от бизнеса подобни инвестиции са невъзможни, поради липса на финансов ресурс.

Планирате ли някоя от следните мерки за енергийна ефективност и/или намаляване на емисиите, генерирани от дейността на Вашето предприятие?

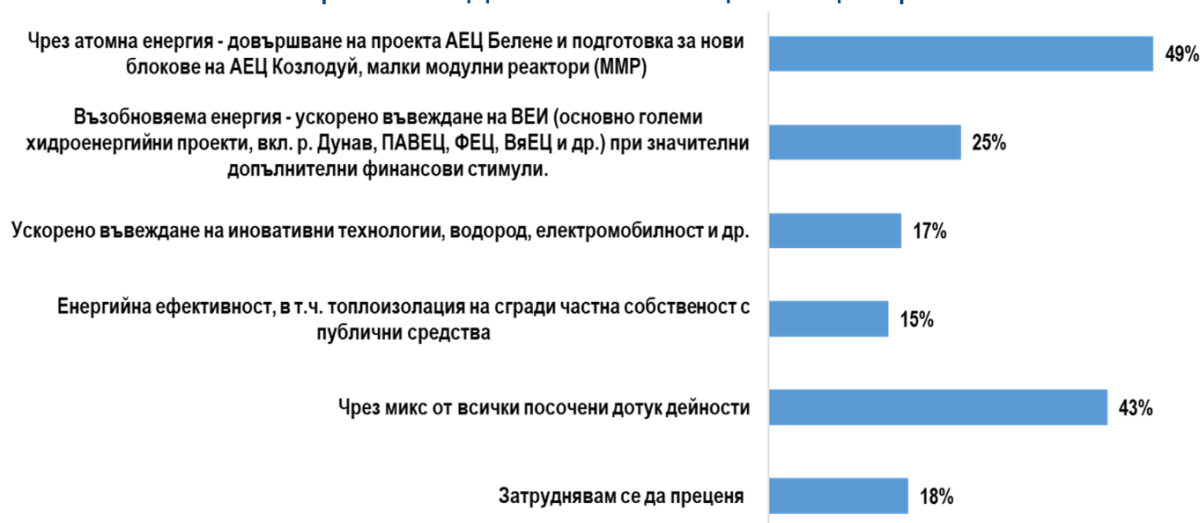

Анкетиранияте са давали по повече от един отговор, затова сборът от процентите надхвърля 100

49% от анкетиранияте виждат бъдещето на българската енергетика в атомната енергия, а всеки четвърти залага на възобновяемите енергийни източници. Всеки пети предлага да се пристъпи към ускорено въвеждане на иновативни технологии (водород, електромобилност и др.), а 15% смятат, че е необходимо да се подобри енергийната ефективност на сградния фонд. Според 43% от анкетиранияте

заместването на произвежданата от въглищните централи енергия трябва да стане чрез микс от всички изброени дотук мерки.

Как България може да замени енергията, произвеждана от въглищните централи?

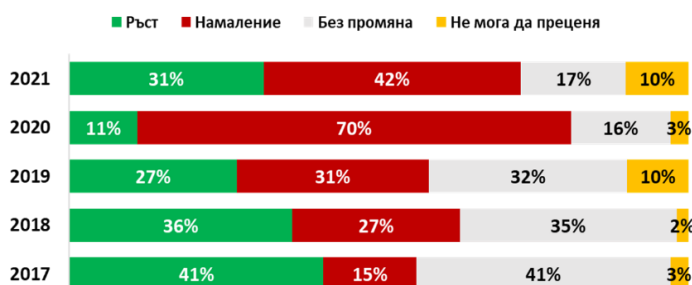

Анкетираните са давали по повече от един отговор, затова сборът от процентите надхвърля 100

ОЧАКВАНИЯ ЗА 2022 Г.

Какви тенденции очаквате във връзка с:

Развитието на българската икономика

Спрямо предходната година нараства оптимизмът. 42% от анкетираните очакват икономически спад през 2022 г., но в миналогодишното изследване песимистите са били почти двойно повече. 17% не очакват никаква промяна, а 31% са оптимистите, които са тройно повече спрямо миналата година.

Рисковете пред развитието на българската икономика мнозинството от анкетираните виждат в очакван ръст на цените, фискалната и регулаторна тежест, както и спад на броя на работните места.

Най-сериозни притеснения за бъдещето анкетираните имат по отношение на високите енергийни цени и инфлационния натиск (80-82%). 70% от участниците в анкетата очакват ковид-кризата и забавянето на глобалния растеж да се отразят негативно на техните бизнес показатели и през 2022 г. Сериозен песимизъм има и по отношение на европейските регулации в областта на екологията, от които негативно влияние очакват 53% от анкетираните.

Очаквате ли влошаване на Вашите бизнес показатели и делови контакти в резултат на:

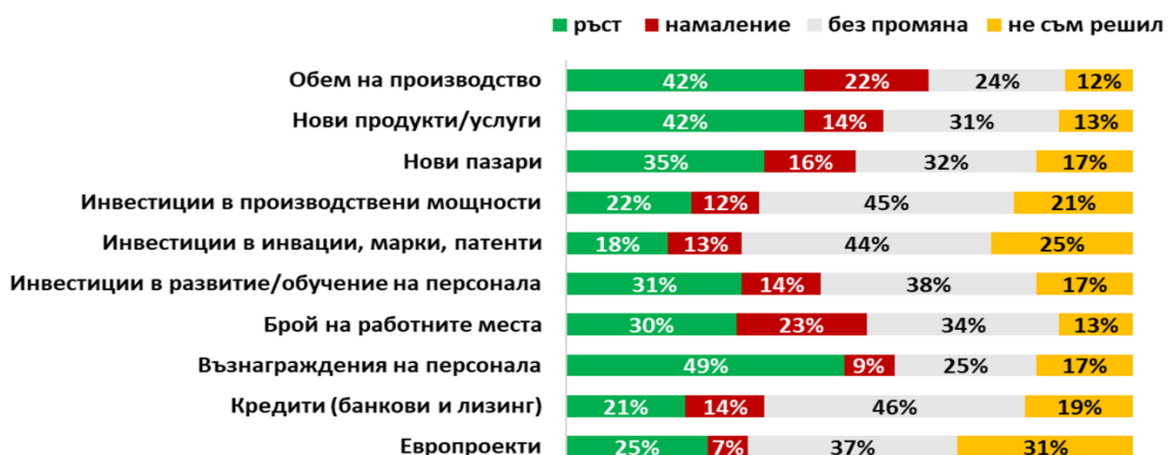
Умереност и предпазливост са налице при плановете за бизнес развитие през 2022 г. Ръст на производството, нови продукти/услуги и нови пазари планират между 35 и 42% от анкетираните, докато през предкризисната 2019 г. са били 57%.

Инвестициите в производствени мощности и иновации влизат в плановете средно на 20% от анкетираните, докато през 2019 г. средният процент е бил почти два пъти по-голям (38%). Известен ръст се забелязва в намеренията за инвестиции в развитие на човешките ресурси и увеличението на работните места – тази година 30-31% от анкетираните заявяват подобни намерения, докато през 2020 г. такива плановете са декларирали 12-13% от участниците в проучването.

Ръст на **трудовете възнаграждения** предвиждат 49% от анкетираните, което по-скоро се дължи на очакваното увеличение на минималната работна заплата, а оттам – цялостен ръст на цената на труда.

Налице е лек ръст през тази година при намеренията за използване на **кредити и лизинг** (21% при 19% миналата година), както и спад на интереса към изпълнение на **европроекти** (25% при 32% миналата година).

Какви са намеренията Ви за развитие на Вашата фирма през 2022 г. по отношение на:

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

За последното десетилетие 2020-а беше най-наситената с бизнес негативизъм година – и като оценка на актуалното състояние, и като визия за бъдещето. Година по-късно е налице плах опит за оттласкване от дъното. Тази година той е най-сериозно изразен по отношение очакванията за драстичен ръст на цените на енергийните ресурси и суровините, инфлацията – както в национален, така и в световен мащаб.

Притесненията у бизнеса се коренят основно в продължаващата (и с необозрим във времето край) ковид-криза, както и в политическите турбуленции у нас, които водят след себе си нестабилност и неяснота, невъзможност за прогнозируемост и планиране.

Общото усещане е за недостатъчност и мудност на мерките за подкрепа. Затова не е изненадващо, че по-малко от половината фирми са се възползвали от част от антикризисните мерки – най-вече от тези за подкрепа на заетостта. Реални мерки за подкрепа на фирмената ликвидност липсват или не са достатъчно атрактивни и познати.

В резултат на това, бизнесът прави (не)възможното, за да спаси работните места и пазарните си позиции, вкл. чрез адаптиране на разходите, трансформация на производството, използване на цифровите технологии, развитие на онлайн продажби, дистанционна работа, гъвкаво работно време, отпуски и оптимизация на персонала.

Ковид-кризата създаде недостиг на оборотни средства у почти 80% от предприятията. Това, в комбинация със съществуващите от години проблеми с бюрокрацията, регулаторната и административна тежест, нестабилната нормативна среда, корупцията и неефективното правораздаване, води до тежка преса върху всяко бизнес начинание.

В условията на неясни перспективи, основно свързани с развитието на медицинската криза и съпътстващите я прекъсвания във веригите на доставките, недостига на суровини и енергийни ресурси, бизнесът запазва висока степен на песимизъм, затова очакванията и плановете му за бъдещето са твърде предпазливи, подчинени на прагматизма.